

הקדמה

בפרק זה נראה את דברי המהר"ל, שמנתח לעומק את סיבת גאולתם של עם ישראל ממצרים. המהר"ל עוסק בסוגיה זו דרך המדרש המפורסם: "בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים". המהר"ל מסביר שבזכות השמירה של עם ישראל על זהותם העצמית והמקורית הם זכו לשרוד את הקשיים של ההיסטמעות וההתחברות לחברה זרה ורדודה. כאשר עם ישראל היה מושועבד הוא היה כבול לקיום רצון המעבידים המצריים, ולא למהותו העצמית. הגאולה ממצרים איפשרה לעם ישראל לעמוד בכוחות עצמם, ולהופיע את מהותם העצמית בעולם. לכל אורך הדרך המהר"ל מעלה על נס את החשיבות של השמירה על העצמיות, על הזהות המקורית והאמתית. המהר"ל מסביר שזו הסיבה שעם ישראל זכו לגאולה.

דרך דברי המהר"ל נוכל למצוא גם הדרכה לחיינו. התבוננות בדברי המהר"ל תחשוף בפנינו התמודדויות שהיו בחיי הכלל של עם ישראל ביציאת ממצרים, אך גם נוגעות לחיי הפרט כיום. תהליך הגאולה של עם ישראל ממצרים מהווה בשבילנו אבן דרך ומקור השראה. כיצד מתגברים על רצונות זרים? כיצד נשארים נאמנים לעצמיות שלנו? כיצד נמנעים מהיסטמעות בסביבה שלילית? כל אלו הן שאלות הנוגעות לגאולת ישראל ממצרים, ואף לחיינו הפרטיים והלאומיים כיום.

ביאורים

חז"ל מציינים שיש סיבה והתאמה רוחנית לכך שבני ישראל נגאלו מגלות מצרים, והיא שאיפשרה להם את היציאה משם. ישנן ארבע זכויות שעמדו לישראל במצרים ובזכותן הם היו ראויים לגאולה: לא שינו את שמם, לא שינו את שפת דיבורם, לא דיברו לשון הרע ולא היו פרוצים בעריות. המהר"ל מדייק מתוך הדוגמה שהמדרש מביא לכל אחת מארבע הסיבות, שארבעת הדברים קשורים זה בזה, כך שלמעשה ישנה סיבה מרכזית אחת לגאולתם של ישראל ממצרים; בגלות מצרים, עם ישראל היו עלולים להתערות עם המצרים ולנהוג כמותם בכל אורח חייהם. דבר זה היה מוביל לכך שהזהות הישראלית הייתה מייטשטשת וישראל היו מאבדים את הקשר לשורשיהם. בניגוד לכך, מה שקרה בפועל הוא שלכל אורך שהותם שם נשארו ישראל נבדלים מהמצרים ולא הפכו להיות כמותם ממש.

דבר זה בא לידי ביטוי בשני סוגי שמירה: השמירה הראשונה היא השמירה על שמם הישראלי ועל שפת דיבורם. שני אלה מבטאים את ההיבדלות מהתרבות המצרית שאפפה אותם (בזמן שאנו מכירים גם מציאויות היסטוריות ששני תחומים אלו לא נשמרו כראוי, וגררו או ביטאו מקום אחר בנפש של שאיפת היסטמעות בגויים). השמירה השנייה היא לשון הרע וקשרי הנישואין והזיווג (עריות). שני אלו לא מבטאים בהכרח את התרבות המצרית, אלא מייחסים לישראל את תכונת ההיבדלות הנפשית מהמצרים: הם לא התחברו בקשרי ידידות עמוקים עמם ומשום כך לא גילו סודם להם, וכן לא באו עמם בקשרי נישואין והקמת משפחה משותפת.

ועוד סבה לגאולת ישראל אמרו בשיר השירים רבה (פרשה ד, יב) בפסוק גן נעול: רב הונא בשם בר קפרא אומר: בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: בזכות שלא שנו את שמם, ראובן ושמעון¹ נחתו ראובן ושמעון² סלקי, ולא היו קורין לראובן: רופינוס ולשמעון לא היו קורין: לולני. ולא שנו את לשונם, להלן כתיב (בראשית יד, ג): ויבא הפליט ויגד לאברם העברי, וכן כתיב (שמות ה, ג): אלהי העברים, וכתיב (בראשית מה, יב): כי פי המדבר אליכם, בלשון הקדש. ולא אמרו לשון הרע, שנאמר (שמות יא, יב): דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו, אתה מוצא שהדבר הזה היה מפקד בידם י"ב חדש ולא נמצא שהלשין אחד על חברו. ולא נמצא אחד מהם פרוץ בערה, שנאמר (ויקרא כד, י): ויצא בן אשה הישראלית והוא איש מצרי, להודיע שבחן של ישראל שלא נמצא בהן רק זאת, עד כאן. פרוש המאמר הזה: כי גאלה של מצרים היה בשביל שלא היו מתאחדים עם מצרים, כי אם היו מתאחדים עם מצרים והיה לישראל התחברות עם המצרים, לא היו יוצאים משם, שהרי יש להם התחברות עם מצרים, ואיך יצאו מתוכם?! ולפיכך אלו שנו שמם בשם מצרים או היו מדברים בלשון מצרים, היה לישראל חבור עמם ולא היו יוצאים. וכן שלא דברו לשון הרע ושלא היו פרוצים בעריות, כי אם היו חס ושלום מגלים סוד שלהם למצרים, זה היה התקרבות למצרים באשר הם מגלים סודיהם ופנימיות שלהם למצרים, וזהו התאחדות עמם ולא היו יוצאים מן מצרים, כיון שיש להם אחדות וחבור אליהם. ומפל שכן אם היו פרוצים בעריות להתערב עם מצרים, שזהו יותר קרוב יותר התאחדות עמם להזדווג עמם.

סיבה נוספת לגאולת ישראל מובאת בדברי חכמים בשיר השירים רבה על הפסוק: גן נעול. אמר רב הונא בשם בר קפרא: בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: בזכות שלא שינו את שמם, שכן ראובן ושמעון¹ ירדו למצרים וראובן ושמעון² עלו ממצרים, ולא קראו לראובן: רופינוס ולשמעון לא היו קוראים: לוליאני. ולא שינו את לשונם, שנאמר: ויבא הפליט ויגד לאברם העברי, ובמצרים נאמר: אלוקי העברים, ונאמר: כי פי המדבר אליכם, שדבר עמהם בלשון הקודש. ולא אמרו לשון הרע, שנאמר: דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו, דבר זה נאמר להם שנים עשר חודשים קודם שיצאו ממצרים, ולא נמצא שהלשין איש על חברו. ולא נמצא בהם פרוץ בערה, שנאמר: ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי, להודיע שבחן של ישראל, שלא נמצא בהם פגם עריות מלבד מהפגם באשה זאת. פירוש המאמר הזה: גאולת מצרים היתה בזכות שלא היתה להם התחברות עם המצרים, כי אם היתה להם התאחדות עם המצרים לא היו יוצאים משם, שהרי הם מאוחדים איתם, ואיך יצאו מתוכם? לכן אם היו משנים את שמותם למצרים או היו מדברים בלשון מצרים, היו מתחברים אליהם ולא היו יוצאים. וכן העובדה שלא דברו לשון הרע ולא היו פרוצים בעריות, מלמדת שלא היה להם התחברות עם המצרים, כי אם חס ושלום היו מגלים להם את סודם, היו מגלים להם דבר פנימי, וזה סימן של קשר והתקרבות אליהם. וכל שכן אם היו פרוצים בעריות היה זה עירוב עם המצרים, וזו התקרבות ממשית להזדווג איתם.

ביאורים

כפי שלמדנו אתמול, ישנן ארבע סיבות, שאותן מפרטים לנו חז"ל, שבזכותן התאפשרה היציאה ממצרים: לא שינו את שמם, לא שינו את שפתם, לא דיברו לשון הרע ולא היו פרוצים בעריות.

המהר"ל מבאר שארבעת הדברים הללו שימשו כבסיס ליכולת של עם ישראל לצאת ממצרים ולהיגאל. גאולה של עם משמעותה החזרת העם למצבו האמיתי והשורשי, כך שתכונת החיים המקורית שלו מתגלה ויוצאת אל הפועל. לשם כך ישנו צורך לשמר, ולו בגרעין פנימי קטן, את תכונת החיים השורשית, כיוון שרק על ידי כך ישנו בסיס שממנו יכולה לצמוח הגאולה - גאולה מהשעבוד לאחר, ושחרור של העצמיות הלאומית שלנו.

זכות העובדה שעם ישראל שימר את ארבעת הדברים הללו, נמנע המצב שבו יכלה גלות מצרים לשנות את תכונת החיים היסודית של העם. בזכות כך הייתה לעם ישראל יכולת לחזק את נקודת הבריאות היסודית שלו, ולחזור אל טבעו הבריא והראשוני.

השימור המיוחד הזה היה נצרך באופן מיוחד בעת גלות מצרים, שבה עם ישראל עדיין לא הוגדר כעם, ואז הייתה לו היכולת התיאורטית לשנות את טבע החיים שלו. אולם עתה, לאחר שיצאנו ממצרים וכבר הופענו בעולם כעם, אי אפשר לשנות את טבע החיים שלנו באופן מוחלט, ובכל מצב שהוא אנו נבדלים מהאומות, בלא חשש שנאבד את עצמיותנו וניטמע בין האומות האחרות. התהליך המיוחד שחווינו ביציאת מצרים הטביע בתוכנו את היותנו אומה באופן מוחלט, ואין אפשרות לשנות את הטבע הישראלי שלנו.

הרחבות

• לשון הרע

לשון הרע. "החפץ חיים" מבאר מדוע עוון לשון הרע הוא כל כך חמור: "עוד יש ענין פשוט, אשר נוכל להתבונן מזה את גנות העון המר... והוא, כי ידוע הוא שיתרון האדם מכל בעלי החיים הוא במה שהוסיף בו הקדוש ברוך הוא את נפש המדברת, כמו שכתוב: "וַיִּפֶחַ בְּאַפִּי נְשֵׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" [בראשית ב, ז] ותרגם אונקלוס: לרוח ממללא (=רוח מדברת), וזהו רק אם הוא מתקן בכח הדבור, אשר נתן לו הקדוש ברוך הוא. לא כן אם הוא משתמש בדבורו לרע, הוא גרוע יותר ממהבמה אשר על הארץ, כי היא איננה מקלקלת על כל פנים" [שמירת הלשון שער הזכירה ג]. ההבדל בין האדם לבהמה הוא הדיבור, שהרי מבחינה חיצונית איברי האדם והבהמה דומים הם. כאשר אדם מדבר לשון הרע, כאשר הוא משחית את הדיבור, הוא לא רק פוגם בדיבור אלא פוגע במדרגת האדם שלו, בדבר המייחד אותו משאר בעלי החיים, עד שגרוע הוא ממהבמה, שהרי יש לו דיבור והוא עוכר אותו לרעה.

וְכַאֲשֶׁר תִּתְּבוֹנֶן וְתַעֲמִימַ עוֹד תִּדְעֶה, כִּי אֵלּוּ אַרְבַּעַה דְּבָרִים אֲשֶׁר אָמְרוּ דְּזָקָא רָאוּי שְׁעַל יָדָם יֵצְאוּ לְחֵרוּת. וְזֶה כִּי אֵלּוּ אַרְבַּעַה דְּבָרִים, כְּאֲשֶׁר לֹא שִׁנּוּ שְׁמֵם וּלְשׁוֹנָם, וְלֹא הָיוּ פְרוֹצִים בְּעֵרִיּוֹת, וְלֹא דָּבְרוּ לְשׁוֹן הָרַע, בְּאֵלּוּ אַרְבַּעַה דְּבָרִים עָמְדוּ בְּעֵינֵי! הֲרֵאשׁוֹן שֶׁהָיָה לָהֶם וְלֹא הָיָה לָהֶם שְׁנוּי. וְזֶה כְּמוֹ שֶׁהַחֹלָה שֶׁהוּא חֹלָה, אִם הָיָה מִשְׁתַּנָּה טַבְּעוֹ לְגַמְרֵי בְּחֵלּוֹ לֹא הָיָה אֲפָשָׁר שֶׁיְהִי חוֹזֵר אֶל בְּרִיאָתוֹ, שְׂאִין לוֹ הַתְּחִלָּה שֶׁבּוֹ יָשׁוּב אֶל בְּרִיאָתוֹ, אָבֵל בְּנִדְאֵי יֵשׁ בְּחֹלָה כַּח טַבְּעַ שֶׁנִּשְׁאָר שְׁלֹא נִשְׁתַּנָּה, וְאוֹתוֹ הִטְבַּע מִחֲזִיר אוֹתוֹ לְבְרִיאָתוֹ. וְדָבָר זֶה עֲנִין אַרְךְּ מֵאֵד. לְכַף אָמַר אֵלּוּ לֹא הָיָה נִשְׁאָר לְיִשְׂרָאֵל שְׁמֵם הָעֶצְמִי, וּלְשׁוֹנָם הָעֶצְמִי, וּשְׂאָר דְּבָר שֶׁהוּא עֶצְמִי לָהֶם, לֹא הָיָה לָהֶם הַתְּחִלָּה לְגַאֲלָה כִּי כָּבֵר נִשְׁתַּנּוּ לְגַמְרֵי וְאִין לָהֶם הַתְּחִלָּה לְגַאֲלָה. וּלְכַף זְכָרוֹ הַחֲכָמִים כִּי בְּזָכוּת אַרְבַּעַה דְּבָרִים אֵלּוּ נִגְאָלוּ מִמִּצְרַיִם, כִּי מֵאַחַר שֶׁהָיוּ עוֹמְדִים בְּתוֹךְ מִצְרַיִם, לֹא כְּמוֹ הַגְּלִיּוֹת שֶׁהֵם עֵתָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל כָּבֵר נַעֲשׂוּ לָעֵם כְּאֲשֶׁר לְקַחֵם הַשֵּׁם יִתְּבַרְךָ אֱלֹהֵינוּ, וְלֹא יִתְּכֵן וְאִי אֲפָשָׁר שֶׁיְהִי לְיִשְׂרָאֵל חֲבוּר אֶל הָאֲמוֹת, וּבְנִדְאֵי הֵם רְאוּיִים לְגַאֲלָה. אָבֵל בְּמִצְרַיִם שֶׁעָדִין לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל לָעֵם, שֶׁהָיָה לֹא הָיוּ לָעֵם עַד שֶׁיִּצְאֻהוּ, דְּכַתִּיב (שְׁמוֹת ו, ז): וְהֵייתֶם לִי לְעָם וְלֹא קִדְּם, אִם לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל שׁוֹמְרֵי עֶצְמָם שְׁלֹא יִגְעוּ לָהֶם שְׁנוּי בְּעֶצְמָם, כָּבֵר לֹא הָיָה לָהֶם הַתְּחִלָּה שֶׁיִּשְׁבּוּ לְכְמוֹ שֶׁהָיוּ, כִּי כָּבֵר קָבְלוּ שְׁנוּי בְּעֶצְמָם וְנִפְסַד עֲנִינָם וְנִשְׁתַּנּוּ לְגַמְרֵי וְאִין לָהֶם גְּאֻלָּה. אָבֵל בְּשָׁבִיל שֶׁהָיוּ שׁוֹמְרֵי עֶצְמָם וְהָיוּ בְּלֹא שְׁנוּי כְּלָל, זָכוּ אֶל הַגְּאֻלָּה לְחֹזֵר כְּמוֹ שֶׁהָיוּ בְּרִאשׁוֹנָה.

כאשר תתבונן היטב בדברי חכמים, תבין כי דוקא בגלל ארבעת הדברים הללו היו ראויים ישראל לצאת ממצרים, כי כאשר לא שינו שמם ושפתם, לא היה בהם לשון הרע ולא פרצו בעריות, נשאר ישראל על יסודם¹ הראשון ולא היה בהם שינוי. דבר זה דומה לחולה, שאם הוא משתנה מטבעו הראשוני בעקבות מחלתו אין הוא חוזר לבריאותו, שכן אין לו בסיס אליו ישוב. אבל אם נשאר בחולה טבעו הראשוני, הוא מחזיר אותו לבריאותו גם אם התהליך יהיה ארוך. לכן אמרו חז"ל שאם לא היה נשאר שמם המקורי, לשונם העצמית ושאר הדברים המהותיים להם, לא היה בסיס לגאולה כי כבר השתנו לגמרי. לכן אמרו חכמים כי בזכות ארבעת הדברים הללו זכו להיגאל ממצרים. יש הבדל מהותי בין גאולת מצרים למצב ישראל בגלויות שאחר כך, כי לאחר שיצאו ממצרים ולקחם הקב"ה לו לעם אין להם יכולת להתחבר אל האומות ולכן הם ראויים לגאולה. אבל בגלות מצרים עדיין לא היו לעם, שהרי נעשו לעם רק ביציאתם ממצרים, שנאמר: ולקחתי אתכם לי לעם, ולא היו לעמו של הקב"ה קודם לכן. על כן אם לא היו ישראל שומרים על יחודם והיו משתנים כדוגמת המצרים, לא היה בסיס לגאולתם, כיון שהשתנו, וביטלו את מציאותם. אבל כיון ששמרו עצמם ולא השתנו, זכו לגאולה לשוב למעלתם הראשונה.

באותם ארבעה דברים שמרו ישראל על מהותם העצמית הראשונה ולכן נגאלו

ביאורים

האדם בנוי ממישורים שונים. רק על ידי ההרכבה והתיאום בין כל המישורים השונים, נוצר האדם השלם. נתחיל בהגדרת המושגים המפורסמים 'גוף' ו'נפש', ואחר כך נעבור לזהות הכללית של האדם - האנושיות, והזהות של האומה.

הרובד הכי נמוך בזהות האדם הוא הגוף שממנו הוא נוצר. הגוף הוא חומר הגלם הגשמי והחומרי שבו נמצאת נפש האדם. לגוף האדם, מצד עצמו, אין יכולת לזוז או לאכול, וכל שכן אין בו רצונות או שאיפות. תכונות אלו נוכחות באדם רק בזכות הנפש, שהיא כוח החיים שבאדם. ההבדל בין אדם חי לאדם מת הוא הימצאות הנפש. הנפש נוסכת באדם את החיוניות שבו, את יכולת העשייה והרצון.

כאשר בני ישראל שמרו על עצמם מאיסורי עריות, הם שמרו על הגוף בצורתו התקינה והראויה. באיסורי עריות התורה הדריכה את בני ישראל באשר לשאלה הבסיסית הנוגעת למהות הגוף - לאלו גופים ראוי שהגוף יתחבר ולאילו גופים ראוי שהגוף לא יתקרב. לכן שמירה על ענייני העריות היא השמירה היסודית על קדושת הגוף.

כאשר בני ישראל נזהרו מלשון הרע הם שמרו על נפש תקינה ובריאה. הדיבור הוא האופן שבו האדם מבטא את הנפש - את החיים שבו, את רצונותיו ומחשבותיו. ההיזהרות מלשון הרע מעידה על נפש המתנהלת כראוי, שאינה מפיקה דיבורים רעים.

השילוב של הגוף והנפש יוצר את הקומה השלמה הראויה להיקרא 'אדם' או 'איש'. מדרגה זו נקראת בפי המהר"ל אנושיות. כאשר ננסה להגדיר מיהו אדם, ודאי שלא נאמר שהוא רק הגוף שממנו הוא עשוי. מאידך, אי אפשר לומר שהוא רק רצונותיו או מחשבותיו, שהרי הוא גם מורכב מגוף. האדם הוא בעצם החיבור של הגוף והנפש שבו. בני ישראל שמרו על רובד זה בכך שלא שינו את שמם. השם הוא זה המבטא את מהות האדם ותפקידו, והשמירה על השם היוותה שמירה על זהות הפרט בישראל.

בנוסף לכך יש רובד של אומה. האומה הישראלית שמרה על טבעה האמתית בכך שלא שינתה את השפה שלה - לא שינו את לשונם. השפה מבטאת את תכונות האופי הכלליות של העם הדובר אותה. לדוגמה: השפה של עם ישראל, המיוחדים בקדושתם, היא לשון הקודש.

בכך שמרו עם ישראל על העצמיות שלהם בארבע דרגות אלה, שהן המישורים הבונים את האדם ואת העם, זכו ישראל לגאולה.

הרחבות

• תיקון המידות

ולא שינו את שמם להקרא בשמות אשר יקראו המצרים. עם ישראל במצרים היה נבדל מהמצרים בשמותם ואף בהתנהגותם, כי המצרים היו שטופים בזימה וגילוי עריות. על זה מצווה אותנו התורה: "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו" [ויקרא יח, ג]. הרב יהודה אריה לייב מגור מוסיף ביאור, מהו אותו מעשה ארץ מצרים: "הוא הקדמה לתקן המעשים... פירוש כמעשה ארץ מצרים לא תעשו הוא שלא ידמה מעשה איש ישראל למעשי הרשעים והוא תיקון המידות" [שפת אמת, תרמ"ב]. כלומר, התורה מצווה אותנו לא רק להתרחק מהעברות של המצרים, מהחטאים החמורים שהיו נחלת הכלל במצרים, אלא גם מהאופי של המצרים, מהמידות המקולקלות שאפיינו את החברה המצרית. לא רק מהמעשה הרע עצמו יש להישמר, אלא יש גם מצווה לתקן את המידות. ועל פי זה הוא מסביר מדוע קודם פסוק זה לפסוק: "את משפטי תעשו ואת חוקתי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם" [ויקרא יח, ד] בהתאם לרעיון: "דרך ארץ קדמה לתורה" - אחרי שהתורה מצווה על תיקון המידות, על דרך ארץ, היא מצווה אותנו מתוך כך לשמור את כל חוקי התורה ומשפטיה.

היה שינוי במה ששייך לפרט ולא במה ששייך לכלל האומה. כאשר לא שינו בארבעת הדברים האלו לא יצאו מעניינם הראשון, כי אם היו משנים דברים אלו היו יוצאים מעניינם הראשון ולא היו ראויים לגאולה. אבל כיון שלא שינו, ראויים הם לגאולה ולחזור למצבם הטבעי שיהיו בני חורין.

ארבעת הדברים הם שמירה על מהותו העצמית של האדם

וכאשר תעמיק בענין הזה היטב, תמצא פי כל ארבעה דברים אלו הם מורים על כל הדברים אשר שייכים לאדם, ואז תמצא דבר זה על בריו ועל אמתותו. פי אלו ארבעה דברים מורים על כל חלקי האדם, שהוא עומד בלי שנוי ולא היה יוצא מסדרו. ומאחר שהיו עומדים בלי שנוי בלתי יציאה מן הסדר, ראויים היו להיות נגאלים, כמו שהתבאר למעלה. וזה פי חלקי האדם הם: הגוף והנפש, שהם שני חלקי האדם, ועצם האנושית שחלה על שני החלקים ביחד, כאשר הם נקחים ביחד, שזהו דבר בפני עצמו, ומה שהאדם מתניח אל אמה מיוחדת, זהו ענין רביעי. פי אין ענין האדם וזאת זה שיש בו חלקיו, שהם שני חלקים: הגוף והנפש, ועצם האנושית דבר שלישי המתנהג מן שני החלקים שהם הגוף והנפש, כמו הבית שהחלקים שבו העצים והאבנים והם שני חלקים, וצורת הבית שנעשה משניהם הוא ענין שלישי. וכנגד אלו זכר: שלא היו פרוצים בעריות, שהעריות גדר לגוף שלא יצא להתחבר במי שאינו ראוי, פי העריות הם קרוב בשר במי שאינו ראוי. ומגיד לך כי לא היה יוצא הגוף מן הסדר המגביל, וזהו חלק אחר. וכן מה שלא היו אומרים לשון הרע זה שייך לנפש, כי הדבור שייך לנפש, שלא היה יוצא להתחבר אל זולתם מן האמות לגלות להם סוד ישראל, שהיה זה יציאה לנפש, זהו חלק שני. שלא שינו את שמם ושלא שינו את לשונם, פרוש זה: כי ישראל הם נבדלים מכל האמות, והבדל זה משני פנים: הבדל האחד בדבר שהוא לפרטי, דהיינו לכל אחד ואחד יש בהם הבדל מן אמה אחרת, שאף שכלם בני אדם, הלא אמרו (יבמות סא, א): אתם קרויים אדם וכו', וכמו שיתבאר דבר זה. וכמו כן מה שהוא שייך אל אמה בכללה, לא אל אדם פרטי. יש בהם הבדל גם כן מאמה אחרת, וזה שאמר שלא שינו את שמם, כי השם מורה על האדם הפרטי. ולא שינו את שמם להקרא בשמות אשר יקראו המצרים, ודבר זה מורה כי מה שהם נבדלים משאר אמות בדבר שהוא שייך לאדם פרטי, לא היה שנוי בהם. ומה שלא שינו את לשונם, רצה לומר הלשון הוא הבדל מה שהם נבדלים משאר האמות, מה שהוא שייך לכלל אמה, פי הלשון הוא לכלל האמה, וגם זה לא שינו. כלל הדבר, כי מה שיישראל נבדלים בדבר שהוא שייך לכל אחד ואחד לא היו משנים, וההבדל אשר שייך לאמה מצד שהיא אמה, פי אין ספק כי יש דברים שהם שייכים לכלל האמה, ודבר זה לא היה משנים גם כן. וכאשר לא שינו ארבעה דברים אלו, שהם כל הדברים אשר אם היו משנים היו יוצאים מעניינם הראשון שהיו בו והיו עצם אחר, ולא שייך בהם גאולה. אבל לא היה זה בהם, ולכך ראוי שיגאלו ויבאו לענין הראשון. פי מתחלה בני חורין היו בלא שעבוד, ראוי שיהיו חוזרים להיות בלא שעבוד. ולפיכך בארבעה דברים אלו נגאלו.

כשתעמיק בדברים אלו יתברר לך שארבעת הדברים הללו מורים על חלקי האדם השייכים למהותו, שכשאינו בהם שינוי נשמרת זהותו. כאשר ישראל שומרים על זהותם ולא משנים את מהותם הם ראויים לגאולה, כמו שהתבאר. ביאור הדבר, חלקי האדם הם: הגוף והנפש. האנושיות המולבשת על שני חלקים אלו היא חלק שלישי, והשתייכות האדם לאומה מיוחדת היא החלק הרביעי, ואין באדם חלק נוסף על אלו שהזכרנו. הגוף והנפש הם החלקים הבסיסים, והאנושיות דבר נוסף. ניתן לדמות זאת לבית הבנוי מעצים ואבנים. העצים והאבנים הם שני היסודות שמהם נבנה הבית, אבל ציורו שניהם עדיין אינו בית, עד שנוצרת הצורה הנבנית משני היסודות הללו. כנגד שלושת הדברים הללו הזכירו שלושה עניינים: שלא היו פרוצים בעריות, שזה קיום ושמירת הגוף, כי העריות גדר לגוף, שלא יתחבר עם מי שאינו ראוי להתחבר אליו. בזה ביטאו שלא יצא גופם ממהותו היסודית. מה שלא היו אומרים לשון הרע זה דבר ששייך לנפש, כי הדיבור שייך לנפש. אם היו מגלים את סודם למצרים היה להם חיבור נפשי איתם, זה הדבר השני. השלישי, שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם. ביאור הדבר: ישראל נבדלים מן האומות, להבדל זה שני פנים: האחד פרטי, כי כל אחד מישראל נבדל מן האומות, אף על פי שכולם בני אדם, בכל זאת אמרו חכמים: אתם קרואים אדם. וההבדל השני לאומי. שלא שינו את שמם זה הגדר הפרטי, שלא שינו את שמותם להקראות כמצרים, כי השם מורה על מהות הפרט, ובזה לא היה בהם שינוי. ושלא שינו את לשונם שייך למישור הלאומי, כלומר הלשון מורה על ההבדל שבין האומות, כי הלשון היא לשונה של האומה, וגם בזה לא שינו. כללו של דבר: לא

ביאורים

בני ישראל היו משועבדים במצרים בצורה גורפת, שנגעה לכל הרבדים של זהות האדם שהזכרנו ביום הקודם (גוף, נפש, אדם, אומה). כנגד כל הרבדים הללו של השעבוד נאמרו ארבע לשונות של גאולה.

שעבוד הגוף של בני ישראל התבטא בעבודה קשה ומייגעת, המתישה את הגוף. על כך נאמרה לשון הגאולה: "וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם" [שמות ו, ו].

שעבוד הנפש היה בחוסר מנוחה ובצורך של תזווה מתמדת. העבודה הבלתי פוסקת מהווה קושי נפשי יותר מאשר קושי גופני. בנוסף לכך, יכולת התנועה והעבודה היא דבר המבטא את נפש האדם וחייו, ולכן התנועה והעבודה הבלתי פוסקות מעידות על שעבוד הנפש. על כך נאמרה לשון הגאולה: "וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם" [שם].

בגלל חוזק ועוצמת השעבוד נמנע מעם ישראל לבטא את מהותם. מהותו (=הצורה) של האדם לא הייתה יכולה לבוא לידי ביטוי ומשמעות. אדם הנמצא תחת רשותו של אדם אחר אינו אדון לעצמו, לממש את רצונותיו ושאיוותיו. מצב כזה הוא מצב של שעבוד על הרובד של האנושיות. המהרה"ל מזכיר כאן (בדומה לנאמר ביום הקודם) שמהותו המיוחדת והאישית של האדם מתבטאת בשם שלו, בשם העצמי שלו (ולא בשם שאחרים מכנים אותו בו). לכן, גם בגאולה ישראל הקב"ה התגלה בשם 'הוי"ה', כיוון שהוא מבטא את הימצאותו ה' מצד עצמו, ולא מצד התגלותו בעולם (ההתגלות בשם 'אלוהים'). על כך נאמרה לשון הגאולה: "וְנִגְאֲלְתִּי אֶתְכֶם בְּרוּעַ נְטוּיָה" [שם]. הזרוע הנטויה מבטאת חוזק ועצמה, שהם מבטאים עמידה עצמאית.

גם מצד הרובד הלאומי, כמובן, הם היו בשעבוד - הרי כל עם ישראל היה משועבד. ועל כך נאמרה לשון הגאולה: "וְלִקַּחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם".

נסכם: מצב השעבוד הוא מצב שבו האדם אינו נאמן לעצמיותו, למהותו הפנימית הייחודית. כאשר בני ישראל נלחמו ונאבקו לשמור על ארבעת הרבדים של זהותם ופנימיותם - הם זכו להיגאל גאולה שלמה, שאפשרה להם עוד יותר לממש את זהותם האמיתית.

הרחבות

• מהי חירות

וְהִצַּרְתָּהּ הוּא רָאוּי לְעַמּוֹד בְּעַצְמוֹ. הרב קוק מבאר מהי חירות: "ההבדל שבין העבד ובן החורין, איננו רק הבדל מעמדי, מה שבמקרה זה הוא משועבד לאחר, וזה הוא בלתי משועבד. אנו יכולים למצוא עבד משכיל שרוחו הוא מלא חירות, ולהיפוך, בן חורין שרוחו הוא רוח של עבד. החירות הצביונית היא אותה הרוח הנשאה, שהאדם וכן העם בכלל מתרומם על ידה, להיות נאמן להעצמיות הפנימית שלו, להתכונה הנפשית של צלם אלקים אשר בקרבו, ובתכונה כזאת אפשר לו להרגיש את חייו בתור חיים מגמתיים שהם שוים את ערכם. מה שאין כן בבעל הרוח של העבדות, שלעולם אין תוכן חייו והרגשתו מעורים בתכונתו הנפשית העצמית כי אם במה שהוא יפה וטוב אצל האחר השולט עליו איזה שליטה שהיא, בין שהיא רשמית בין שהיא מוסרית, במה שאותו האחר מוצא שהוא יפה ושהוא טוב" [מאמרי ראייה, 103]. מקובל להסביר את המושג חירות כשחורר, כחופש, אדם ללא אדון או מסגרות שכובלות אותו. כלומר, ההבדל היחיד בין בן חורין לעבד הוא האם האדם משועבד או לא. הרב קוק מחדש שההבדל אינו חיצוני אלא פנימי: אדם אשר פועל לפי מה שאחרים אומרים, אדם שכל החלטותיו משועבדות לאחרים - הרי הוא כעבד. לעומת זאת, אדם הפועל על פי העצמיות שלו, על פי המגמה המתאימה לו, הוא בן חורין.

וְכַאֲשֶׁר תִּבְיִן דְּבַרֵי חֲכָמָה, כִּי אֵלּוּ אַרְבַּעַה דְּבָרִים כְּנִגְדָם בְּאִים אַרְבַּע לְשׁוֹנוֹת שֶׁל גְּאֻלָּה. וְכַאֲשֶׁר הָיוּ מְשֻׁעָבָדִים בְּמִצְרַיִם הָיוּ מְשֻׁעָבָדִים בְּכָל חֲלָקֵיהֶם, וְכִנְגַד הוֹצֵאתָ שְׁעִבּוֹד גּוֹפִם אֹמֵר (שמות ו, ו): וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם, כִּי הַסִּבָּל הוּא לְגוֹף פְּאֶשֶׁר נֹתְנִים עָלָיו מִשָּׂא, וְלִפְיֶךָ אָמַר: מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם. וְדָבָר זֶה יְדוּעַ, כִּי הַגּוֹף הוּא נוֹשֵׂא הַמִּשָּׂא, וְלִפְיֶךָ הַחֲמוֹר שֶׁהוּא בְּעַל חֲמוֹר נוֹשֵׂא מִשָּׂא גָדוֹל. וְרַב הַעֲבֹדָה אֵינּוּ תוֹלָה בְּגוֹף רַק בְּנַפְשׁ הָאָדָם, וְכִנְגַד זֶה אָמַר (שם): וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם, רְצָה לֹמַר: רַבּוּי הַעֲבֹדָה, שֶׁלֹּא הִיא מִנּוּחַ לְנַפְשׁ מַחֲמַת רַבּוּי הַעֲבֹדָה, וְהִיא הַנַּפְשׁ צְרִיכָה תְּמִיד לְהִיּוֹת בְּתַנּוּעָה, וְהַתְּנֻעָה שִׁיף לְנַפְשׁ. וְכִנְגַד הַצּוּרָה אֹמֵר (שם): וְנִגְאֲלְתִּי אֶתְכֶם בְּרוּעַ נְטוּיָה, וְכָבֵד הַתְּבָאָר כִּי פֶלַע עֵצִים עוֹמֵד בְּעַצְמוֹ, וְאִם לֹא כֵן הוּא מְקַרָּה, שְׂאִין הַמְּקַרָּה עוֹמֵד בְּעַצְמוֹ, וְהַצּוּרָה הוּא רָאוּי לְעִמּוֹד בְּעַצְמוֹ. וְכַאֲשֶׁר הָיוּ עוֹמְדִים בְּרִשּׁוֹת אַחֲרֵים וְלֹא הָיוּ עוֹמְדִים בְּעַצְמָם, הִיא בְּטוֹל צוּרָתָן שֶׁלָּהֶם שְׁעָלֶיהָ מוֹרָה הַשֶּׁם הַעֲצָמִי. וְכָבֵד הַתְּבָאָר מִזֶּה גַם כֵּן לְמַעַלָּה אֲצֵל: ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שֶׁלְּחַנֵּי אֱלֵיכֶם, שֶׁלְּכֹף הַזְּכִיר שֶׁם הַמֵּיּוּחַד, לְפִי שֶׁבְּשֵׁם הַעֲצָם הֵם נִגְאֲלִים לְפִי שְׂאִין שֶׁם הַעֲצָם נִסְמָךְ, וּמִצַּד שֶׁם הַעֲצָם רָאוּי הַגְּאֻלָּה. וְכִנְגַד הַרְבִּיעִי נֹאמַר (שם): וְלִקַּחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם, וְהוּא מְבָאָר. לְכֵן תִּדְעַ כִּי עֲנִין זֶה בְּרוּר וּפְשׁוּט, וְכֵן מִי שֵׁישׁ בּוֹ חֲכָמָה יֵדַע לְהִבִּין דְּבַרֵי חֲכָמָה, וְיֵדַע שְׁדָבָרִים אֵלּוּ דְּבָרִים בְּרוּרִים.

[נסמך - מתחבר למשהו, אלא עומד בעצמו.]

הקדמה

המצה, שאותה אנו אוכלים בחג הפסח, טומנת בחובה עומק גדול מאוד. אף שבעבר, כשבית המקדש עמד על תלו, הקרבנות הם שתפסו את המקום המרכזי, בכל זאת שמו של החג בתורה הוא 'חג המצות'. המצה היא המאכל היחיד שנותן לנו בזמן הזה, שיש באכילתו מצווה דאורייתא. היא מלווה את עם ישראל כבר מימי אברהם אבינו, שלימד את לוט לאכול מצה בפסח ('ויעש להם משֶׁתָּה וּמִצּוֹת אִפְּהָ וַיֹּאכְלוּ' [בראשית יט ג]), והיא הלחם שעם ישראל מצווים לאכול לפני מכת בכורות, יחד עם קרבן הפסח. לא במקרה, היא גם הלחם שמאוחר יותר הם נאלצים להכין, בעת היחפזם לצאת ממצרים.

האיסור על החמץ גם הוא ייחודי. בשונה מהאיסורים האחרים, החמץ אסור בתכלית האיסור רק בזמן מסוים, ובשאר ימות השנה הוא ראוי ומשובח. בדברי הגמרא החמץ מסמל את היצר הרע. אם-כן, מדוע הוא אינו נאסר בכל השנה? כנראה יש בו משהו שלילי דווקא בתחילת הדרך, בזמן לידת העם, וכן בכל שנה בתקופה שבה אנו חוגגים לידה זו ועסוקים בביסוס כוח החירות מחדש. בהלכה מצאנו חומרה לא שגרתית ביחס לאיסור החמץ, חומרה שנובעת בין היתר מייחודיות זו - כיוון שבכל השנה הוא מותר, הרי שהסכנה להיכשל בו גדולה יותר.

בפרק זה המהר"ל מעמיק במהות המצה ובאיסור החמץ. מהו סודה של המצה? מהו האור הגדול הטמון בה?

ביאורים

יש כאלו שמתחילת הסעודה מצפים למנה העיקרית. אחרים אוהבים רק את המנה האחרונה. עם זאת, מה שנותן לסעודה את הקביעות, שתיחשב כסעודה, הוא הלחם. לכן ההגדה מתחילה עם התייחסות אל הלחם המיוחד של פסח, לחם העוני, לומר: כל הסעודה שלפנינו, עם המאכלים המיוחדים, אינם סתמיים, וכל הסיפורים והדיבורים שעוד יעלו סביב ההגדה אינם מנותקים מהאוכל. יש קשר מהותי בין השניים. הסעודה נועדה עבור ההגדה, וההגדה מיסודת על הסעודה. ההגדה אינה במתכונת של שיעור או הרצאה עיונית. הלחם מקיים את האדם, וכך המסורת שלנו - העוברת בהגדה - מקיימת אותנו.

אמנם, אף שדורשים את הביטוי 'לחם עוני' כ'לחם שעונים עליו', עיקר משמעותו הוא לומר עניות. ביטוי זה דורש הבנה, שהרי לעומת המרור, שבא לזכר העבדות, המצה היא חלק מסמלי הגאולה. 'שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עֲלָיו מִצּוֹת לֶחֶם עֲנִי כִּי בַחֲפֹזוֹ יֵצְאֲתָ מִמִּצְרַיִם' [דברים טז, ג]. אין לנו שום עיוניות לאכילת מצה אצל עם ישראל בתקופת עבדותם. את המצה אנו פוגשים לראשונה דווקא מליל מכת בכורות ואילך, רק מראשית הגאולה.

לעילוי נשמת אליעזר בן וידה ז"ל

לא היה נראה שההגדה נאמרת על הלחם, אבל כשקורא לקרואים אל הלחם ואחר כך אומר: מה נשתנה, נראה שהכל נאמר על הלחם. ומפני שאין קריאה זו אלא קריאתו של בעל הבית לבני ביתו, לכן נאמר דבר זה בארמית, שהיא היתה הלשון שדרך בני אדם לדבר בה אל בני הבית.

יש לשאול: למה נקראת המצה: לחם עוני, הרי יתכן שהיא תהיה מצה נאה כמצתו של שלמה המלך? לפי כמה מפרשים היא נקראת כך מפני שהיא נמוכה ביחס לפת חמץ שהיא גבוהה, כי כשעיסה מחמיצה היא נעשית גבוהה, ואילו המצה נמוכה כמו העני. טעם נוסף שנקראת המצה לחם עוני: כי היא מתעכלת בקביה לאט, ולכן עניים אוכלים אותה שלא יצטרכו להרבה מזון. ומה שאומרים שאכלו אבותינו בארץ מצרים, פירושו: שהמצרים היו מאכילים אותם בלחם זה כדי שישיהם הרבה זמן במעיהם ולא יתעכל, וזו הדרך להאכיל עבדים. עד כאן דבריהם. דברים אלו מוכחים מהכתוב ומהאמת, כי לא מצאנו בשום מקום בתורה שהמצרים היו מאכילים את ישראל מצות, אדרבא, אמרו בספרי על הפסוק: וזרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חינם, האם המצרים נתנו להם דגים חינם, הרי נתנו לעשות לבנים אל נתנו להם חינם, כיצד דגים נתנו להם חינם? אלא חינם מהמצות. אם כן ברור שלא נתנו המצרים לישראל לאכול מצות. ועוד, נאמר בתורה שלא לאכול על קרבן הפסח חמץ: שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים, אם המצה נקראת לחם עוני כי אותה אוכלים עניים, למה נימקה התורה לאכול את המצה כי בחפזו יצאת ממצרים, ולמה נקראת המצה לחם עוני אם המטרה לציון את הגאולה, הרי אין מקום לעניות בעשירות הגאולה?

אלא הסיבה לכך שהמצה נקראת לחם עוני, כי היא ההפך ממצה עשירה, שהיא מצה שיש בה שמן או דבש המעשירים את הלחם. ביאור הדבר: לעני אין אלא את עצמו, כי אין לו מזון אלא רק את גופו. לכן המצה שאין בה אלא מים וקמח, שזה עצם העיסה, נקראת: לחם עוני. שאור או מחמצת הם דבר הנוסף על עצם העיסה, וכאשר יש בה דברים אלה היא העיסה יותר עשירה ממצה עשירה, כי במצה עשירה העושר הוא מהמשקה הנוסף שיש בה, ואילו עיסה שיש בה שאור או מחמצת יוצאת לגמרי מגדר מצה. לכן המצה היא לחם עוני.

פרק נא

נושא הפרק: המצה לחם עוני

הא לחמא וכו', 'הכי גרסינו, ולא: כהא לחמא, דהא קרא פתיב (שמות טז, לב): למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם וגו'. מאמר זה סדרו חכמים זכרונם לברכה שיאמרו כדי לפרסם ענין הלחם הזה, ושהוא לחם עני שאכלו אבותינו במצרים. שפפני שקבעו לסדר הגדה על הלחם, כמו שדרשו (פסחים טו, א): לחם עני (דברים טז, א), שזענין עליו דברים, לפיכך מתחיל בלחם וקורא קוראיו אל הלחם, כדי שיהיה נראה שכל מה שיאמרו אחר כך הוא על הלחם שהתחיל בו. ואם היה מתחיל: מה נשתנה, לא נראה שהוא אומר דברים אלו על הלחם. וכשאמר: הא לחמא וקורא את קוראיו אל הלחם, ואחר כך מתחיל: מה נשתנה, אז נראה שהוא עונה על הלחם הדברים האלו. ולפי שאין זה זך דברי בעל הבית שקורא את הכל אל הלחם, כדי לספר עליו הגדה, הוא בלשון שדרך לדבר אל בני ביתו בלשון ארמי.

הא לחמא עניא וכו'. יש לשאל: למה נקרא המצה: לחם עני, והרי אפשר שהיא נאה כמצת שלמה, ועל שם מה נקראת המצה: לחם עני? וראיתי לקצת אשר רצו לפרש דברי הגדה הזאת, דלכך נקרא עני, מפני שהיא נמוכה ואינה גבוהה. שהחמץ פאשר נתחמץ הוא נעשה גבוה, ומצה היא נמוכה כמו העני הזה, לכן הוא לחם עני. הטעם השני: פת המצה היא קשה להתעכל באצטומא, ולכן היא מאכל עני כדי שלא יתעכל המזון במעיו, וזהו שאומרים: הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים. פרוש: כי במצרים היו מצרים מאכילים את ישראל מצה כדי שיתאחר באצטומא שלהם ולא יתעכל, שדרך להאכיל המצה לעבדים העושים את העבודה, עד כאן דבריהם.

דעת קצת מפרשים למה נקראת המצה לחם עני, מפני שהיא נמוכה ואינה גבוהה. שהחמץ פאשר נתחמץ הוא נעשה גבוה, ומצה היא נמוכה כמו העני הזה, לכן הוא לחם עני. הטעם השני: פת המצה היא קשה להתעכל באצטומא, ולכן היא מאכל עני כדי שלא יתעכל המזון במעיו, וזהו שאומרים: הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים. פרוש: כי במצרים היו מצרים מאכילים את ישראל מצה כדי שיתאחר באצטומא שלהם ולא יתעכל, שדרך להאכיל המצה לעבדים העושים את העבודה, עד כאן דבריהם.

והם דברים שייכחיש הפתוב והאמת, כי לא נמצא בשום מקום לא בפתוב ולא במשנה ולא בתלמוד שהמצרים היו מאכילים את ישראל מצה. ואדרבה, בספרי אמרו בפרשת בעלזותך (במדבר פסקה פ): זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וגו' (במדבר יא, ה), יש בענין שהמצרים היו נותנים להם דגים חנם, והלא פתיב: לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם (שמות ה, יח), אם תבן לא היו נותנים להם חנם דגים היו נותנים להם חנם? אלא חנם מן המצוות. ועוד, שהפתוב אומר (דברים טז, א): לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזו יצאת ממצרים. ואם לחם עני נקרא על שם שמאכילין אותו העני, למה אמרה התורה: תאכל עליו מצות לחם עני, שמאכילין אותו לעניים, כי בחפזו יצאת, ולמה קרא אותו בשם עני, דאין עניו במקום עשירות הגאולה?

אמנם פרוש הדבר כי המצה נקרא לחם עני הפך מצה עשירה, שפאשר יש בה שמן ודבש ונקראת עשירה, כי הדבר הזה מעשיר הלחם. וזה כי העני שאין לו אלא עצמו ואין לו מזון רק עצמו וגופו, והמצה גם כן פאשר אין בה רק עצם העסה, שעצמות העסה הוא המים והקמח וזהו עצמות עסה, ובה הוא לחם עני. ואם יש בו שאור או חמץ, טעם השאור והחמץ הוא נוסף על עצם העסה, וזה הוא יותר עשיר מן מצה עשירה, כי מצה עשירה בשביל שיש בה משקה זה עשירות שלה, ואמנם עסה שיש בה שאור או חמץ יצאה יותר מענין מצה שיש בגוף העסה חמץ, ולכן המצה היא לחם עני.

בפתיחת ההגדה אומרים: הא לחמא עניא וכו'. זו 'הגרסה הנכונה, ולא: כהא לחמא עניא, שהרי נאמר: למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם וכו'. סדרו חכמים את אמירת הא לחמא עניא כדי לפרסם את הלחם שאכלו אבותינו במצרים, שהוא לחם עוני, וקבעו לסדר את ההגדה ולאמרה על הלחם הזה, כמו שדרשו חכמים: לחם עוני - לחם שעונים עליו דברים, לכן מתחילים את ההגדה בדיבור על הלחם, וקורא את הקרואים לסדר לבוא, כדי שיראו שכל מה שיאמר אחר כך נאמר על הלחם שבו התחיל את ההגדה. אם היתה ההגדה מתחילה במה נשתנה,

פתיחת הסדר
בהא לחמא
עניא, כדי שיאמר
את כל ההגדה
על לחם עוני

דעת קצת
מפרשים למה
נקראת המצה
לחם עני

דחיית הסבר
שהמצה מאכל
עניים

המצה לחם עוני
כי יש בה רק
עצמותה כעני

ביאורים

אתמול ראינו כיצד המצה היא סמל לחם עצמו, כפי שהוא נראה עם מרכיביו האלמנטריים, כמו לחם של עני שאין לו מותרות. אך עדיין קשה להבין כיצד כל זה קשור לגאולה. הרי למדנו גם כן, שבשונה מהמרור שהוא זכר לשעבוד, המצה היא זכר לגאולה. דווקא שאנחנו נגאלים והופכים לבני מלכים - היינו מצפים להיפגש עם הלחם, המכיל תוספות ומותרות ככל האפשר. אלא שההבדל בין 'בן חורין' ל'עבד' אינו קשור לשאלה איזה אוכל הוא אוכל או באיזה מלון הוא ישן. ההבדל הוא בחופש העצמי. בן חורין הינו ריבון על עצמו, על זמנו ועל תכני חייו, ואילו העבד כפוף לאחרים. לכן דווקא המצה, שאין בה תוספות, מייצגת את העמידה על העצמיות, שהיא המהות של הגאולה.

אנשים רבים עמלים לפתח את חייהם בלי שעצרו לפני כן להכיר את עצמם. עוד לפני שידעו על אופיים הייחודי ובלי שיכירו בצורה טובה את מכלול רצונותיהם, מהשחיים ביותר ועד העמוקים ביותר, הם רצים לממש, לבטא, להתפשט ולהרחיב. כל בשלב מאוחר הם מבינים שהחלטות רבות בחייהם היו שגויות, תכנים רבים אינם באמת מספקים אותם, ובחירות שונות אינן תואמות להם כלל. גם חברות נופלות בזה. הן מתמסרות לפיתוח תרבויות, תכנים, תבניות חיים ואידיאולוגיות, כאשר לפעמים לא עצרו אפילו לרגע להכיר את נפש האדם, מה מתאים לה, בעבור מה היא מותאמת, מה צרכיה ושאיופיה ואלו תכנים יספקו אותה. בעם ישראל אין לוחמה נגד החמץ. הוא לא נפסל לאורך השנה. אולם בהתחלה, בזמן הלידה הלאומית, צריך בראשונה להיפגש עם המצה בלבד. רק אחרי שאנחנו מודעים לעצמיות המיוחדת שלנו כעם, אנו יכולים להתפתח, ליצור קשרים עם דברים חיצוניים ואפילו עם אומות העולם, כל זמן שההכרה בתוכן העצמי המיוחד שלנו מבוררת היטב בתוכנו. לא כל קשר שלנו עם מצרים הוא עבדות. אם אנו יודעים לעמוד על הנקודה העצמית שלנו נוכל להיות בני חורין ולסגן לנו דברים מבחוח צמתאימים לנו.

לכן יציאת מצרים הייתה בחיפזון ובחודש הראשון. החודש השני מסמל את הכניסה למסלול החדש. המספר שתיים מסמל צירוף, לעומת האחד שמסמל את העמידה העצמית. כמו כן המתינות מסמלת את התהליך המורכב. לא כן הגאולה המיידית. היציאה מעמידה אותנו על הייחודיות שלנו, שלא מתערבבת עם דברים מבחוח. המהירות מאפשרת מצב כזה, בלי עיכובים וערבובים.

הרחבות

עניות שהיא עשירות וחסרון שהוא שלימות

לכך הדבר שיש בו עשירות אינו עומד בעצמו, רק יש לו צירוף אל קנינו ואין בזה גאולה, אבל הדבר שיש בו עניות ואין לו קנינו, רק עומד בעצמו, שיהי בו גאולה. המהר"ל מסביר, בשונה מהתפיסה המקובלת, שדווקא העניות מבטאת חופש ושלמות, ואילו העשירות מבטאת שעבוד לעולם החומרי. רעיון זה מקבל הדגשה והרחבה מעניינת בסיפורו של רבי נחמן מברסלב על שבעת הקבצים (בעטלירס - כלשוננו) שכל אחד מהם הוא בעל חסרון אחר, אולם באמת מה שנראה כחסרון הוא רק בתפיסה חיצונית, ואילו באמת החסרון הוא חוסר תלות, כמו עני שאינו תלוי בכסף. להלן כמה דוגמאות:

"...ואתם סבורים שאני עני? אין אני עני כלל. רק שכל זמן העולם כולו, אינו עולה אצלי כהרף עין. ועל כן הוא נדמה כעור, כי אין לו שום הסתכלות כלל על העולם, מאחר שכל זמן העולם אינו עולה אצלי כהרף עין. ועל כן אין שייך אצלו הסתכלות וראיה בזה העולם כלל... ביום השני של שבעת ימי המשתה, חזרו וזכרו הזוג הזה את הבעטליר (קבצן) השני. היינו החרש שהחיה אותם ונתן להם לחם... בתוך שהיו מתגעגעים אחריו, והנה הוא בא, ואמר הנני! ונפל עליהם, ונשק אותם, ואמר להם... ואתם סוברים שאני חרש? אין אני חרש כלל! רק שכל העולם כולו אינו עולה אצלי לכלום, שאשמע החסרון שלהם... כי אני חי חיים טובים שאין בהם שום חסרון" [סיפורי מעשיות, מעשה בשבעה קבצנים]. בקטע זה מדגיש רבי נחמן שהאושר שלנו הוא בעצם תלותי בהמון דברים שאנו חייבים לשמר בשביל להיות מאושרים, למשל חושי הגוף, כסף ועוד. אך האושר היציב והאמתי הוא להשתחרר מכל תלות חלקית וחיצונית, ולהיות שוקק אך ורק אל הדבקות בשלמות של השם יתברך.

לעילוי נשמת פורטונה בת ג'וליה ג'ויה ע"ה

ואולי יקשה לך: מה ענין העניות אל החרות, והלא שני הפכים הם החרות והעניות? הלא דבר זה אין קשיא, כי העניות בעצמו הורגה על הגאולה, שאין ענין הגאולה רק שיוצא ואין לו שום צורך אל זולתו, לא כמו העבד שאינו עומד בעצמו ויש לו צירוף אל זולתו הוא האדון. לכך הדבר שיש בו עשירות אינו עומד בעצמו, רק יש לו צירוף אל קנינו ואין בזה גאולה, אבל הדבר שיש בו עניות ואין לו קנינו, רק עומד בעצמו, שיהי בו גאולה. כי אלו היה המצה שהיא לחם עני מורה על בני אדם שהם בני חורין, היה לך לשאול: והלא אין העניות סימן חרות כלל. אבל לחם עני הזה הוא בא על עצם היציאה לחרות, ועצם היציאה לחרות אינו כי אם בהסתלק ענין החרות, שלא יהיה נמצא הצטרפות כלל. וכאשר אין כאן הצטרפות אז נמצאת גאולה, ולפיכך צוה לאכל לחם עני שהוא המצה בליל היציאה, בעבור שאין במצה רק עצם הלחם ולא יצטרף בו דבר מן שאור, והוא כמו עני, כדי שלא יהיה נמצא כלל שום צירוף בלילה שבו הגאולה, ואז יקנו הגאולה שהוא סלוק החרות. אבל מצה עשירה אינו יוצא בה, בעבור כי יש לזאת המצה צירוף והוא המשקה שנתן בה, ואין כאן גאולה.

ומזה תבין מה שהיה גאולתם בחדש הראשון דוקא. וזה, כי אין גאולה רק פאשר נבדל מזולתו והוא עומד בעצמו, ומזה תבוא הגאולה. והחדש הראשון שאין בו התחברות זמן רק שהוא ראשון, כי החדש השני בעבור שהוא שני יש כאן חבור זמן, ואין זה ראוי אל הגאולה, שיהיו עומדים בעצמם. כלל הדבר: כל ענין הגאולה הסתלקות מזולתו לעמד בעצמו, ולא יהיה להם צירוף וחבור אל זולתו. ודבר זה ראוי שיהיה בחדש ראשון, כי הדבר שנתנה מתניח אל הזמן שנעשה בו אותה הנה, ולפיכך הזמן שהוא ראשון ואין בו חבור וצירוף זמן מיוחד לגאולה, שהגאולה היא שנגבדל מזולתו ואין לו שום צירוף אל זולתו. ומזה תבין כי הפתוב הוא כפשוטו, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת ממצרים (דברים טו, ג), פירושו: שתאכל לחם עני שהוא הלחם העומד בעצמו ואין לו הצטרפות אל זולתו. ולמה תאכל זה הלחם? כי בחפזון יצאת ממצרים. וענין החפזון הוא מהירות, ואין בו עכוב והמשך זמן. כי נפשם שיצאו בחדש ראשון מפני שראוי חדש הראשון אל הגאולה דוקא מטעם אשר התבאר, כי אין גאולה רק פאשר אין כאן צירוף, וזהו חדש ראשון, שהוא ראשון ולא היה כאן חבור וצירוף חדשים. וכך ראוי שלא תהיה הגאולה בעכוב זמן. רק בזמן הראשון, מבלי המשכה ועכוב ואין בו צירוף כלל. שכל ראשון הוא מתניח אל הגאולה, לא חבור זמן, שזה אין שיהי לגאולה שצריך אל הגאולה הסתלקות הצירוף והחבור. ולפיכך הדבר הזה ברור פאשר תבין דברי חכמה.

ואם תשאל: כיצד העניות מורה על חירות, הרי אלו שני הפכים? אין זו שאלה, העניות מורה על הגאולה כי משמעות הגאולה היא יציאה מבעלות אחרים וניתוק מכל תלות בזולתו. העבד אינו עומד ברשות עצמו, אלא הוא מחובר אל אדונו ותלוי בו. צד זה קיים גם בעשיר, בגלל תלותו בקניניו אין הוא עצמאי, ואין בזה גאולה. לעומת זאת העני שאין לו רכוש עומד בפני עצמו, לכן בו שייכת הגאולה. אילו המצה שהיא לחם עני הייתה מורה על חירות, היה מקום לשאלה: הרי אין חירות בעניות! אבל לחם עניו בא להורות על היציאה לחירות, והיציאה לחירות היא 'כאשר אין לו תלות בדבר אחר, שאין הוא תלוי בדבר זולת עצמו. לכן צוה הקב"ה לאכול מצה, לחם עני, בליל היציאה, כי כאמור במצה יש רק את עצמותה, ללא צירוף של דבר נוסף, והיא כמו העני. כדי לקנות את הגאולה צריך שלא יהיה צירוף לשום דבר אחר זולת העצמות. במצה עשירה אינו יוצא ידי חובת לחם עני, כי יש בה חיבור עם דבר זולתו ואין היא מורה על הגאולה. על פי הסבר זה תבין מדוע נקרא חודש גאולתם הראשון. גאולה היא הפרדות מאחרים ועמידה בפני עצמו ללא תלות, וכך החודש הראשון אין בו חיבור זמן, כלומר אין הגדרתו כראשון תלויה באחרים. לעומת זאת החודש השני הוא שני כיון שהוא בא אחר הראשון, הרי שיש כאן חיבור זמן ותלות של השני בראשון, ואין דבר זה מורה על גאולה, כי הגאולה היא כאשר הוא מסולק מחיבור לזולתו ועומד בפני עצמו, דבר זה ראוי להיות בראשון. לדבר שמתהווה יש יחס אל הזמן שבו התהווה, לכן הזמן הראשון, שאין לו חיבור וצירוף לזמן אחר, הוא זמן מיוחד לגאולה. מדברים אלו תבין יש לבאר את הכתוב כפשוטו: שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים, פירושו: תאכל לחם עני שהוא לחם העומד בפני עצמו מבלי חיבור לזולתו, ולמה תאכל לחם זה? כי בחפזון יצאת ממצרים. ענין החפזון הוא מהירות בלא שהיה של זמן. כשם שיצאו בחודש הראשון מפני שהוא ראוי לגאולה כמו שהתבאר, כי אין גאולה רק כאשר אין חיבור לאחר, וזהו החודש הראשון שאין לו חיבור וצירוף אל חודשים אחרים, כך ראוייה הגאולה שלא תהיה בשהיו זמן אלא בזמן הראשון האפשרי מבלי עיכוב, כדי שלא יהיה צירוף אל דבר אחר. כי הגאולה היא כאשר אין חיבור זמן לזמן אחר. דבר זה ברור כשתבין דברי חכמה.

[רק - אלא.]

המצה שהיא לחם עני מורה על הגאולה

החודש הראשון ראוי לגאולה

ביאורים

מדען מתחיל מאושר ככל שיש לו יותר תגליות. מדען מתקדם, לעומתו, שואף להכליל את התגליות בכמה פשוטות כללים, ושהם יהיו פשוטים וקלים. לפעמים אנשים שואפים לחיים מורכבים, עם עשייה רבה ולו"ז צפוף, אך במשך הזמן הם הולכים ונהיים עמוקים יותר, ואז הם שואפים לחיים של רוגע ופשטות, עם מעט תכנים עמוקים, שכוללים יותר מכול מערכת עמוסה של פרטים קטנים. כך לפני בריאת העולם הזה היה את הקב"ה לבדו, שהיה 'רק' אחד, אבל אחד כזה שהכיל בקרבו את כל הריבוי העצום שקיים בבריאה. עניין העולם הזה הוא 'לפרק' את אותה אחדות פשוטה וגדולה לכמה שיותר פרטים קטנים. כל הפרטים יתעלו, תתגלה האלוהות בכל אחד, ואז יחזרו כולם להיות מחוברים ומאוחדים. הריבוי המסובך יחזור להיות מערכת פשוטה ושלמה.

אצל המצה, מלבד המשמעות של העמידה על העצמיות שלנו, כפי שלמדנו אתמול, מייצגת הפשטות שלה גם את השייכות לעולם העליון הרוחני, שהוא עולם פשוט ואחיד. למילה 'מצה' יש מובן נוסף והוא פשוטות, כפי שכתוב בחז"ל [שבת עט]: "שלשה עורות הן: מצה וחיפה ודיפתרא", ומצה היא העור הפשוט שאינו מעובד כלל. במצה אנחנו נפגשים עם העצמיות הבסיסית שלנו, עם הנפש הבסיסית והפשוטה שלנו, לפני שהתפרטה והתפורה לכל כך הרבה פרטים קטנטנים של החיים. זו הזדמנות להיפגש עם השאיפות השורשיות והכלליות - לפני שקיבלו כל כך הרבה גוונים וצורות ביטוי. לכן גם הגאולה ממצרים הייתה חפוזה. תהליך המסמל סיבוכים, מורכבות. ככה זה בעולם הזה, המלא סיבוכים טבעיים. לא כן במציאות העליונה, הכול פשוט, מידי. עם גובה זה אנחנו נפגשים דרך המצה. זו השאיפה הגדולה לחיות בתוך עולמנו, עולם של לחצים, נצחונות, שכוללים ותוצאות, ולעשות זאת מתוך שאיפות של עומק, שלווה, אהבה ופשטות.

זו דרכם של דברים עליונים, להופיע בדרך נסית ובפשטות. אלו דברים שלא מתאימים את עצמם לכללי המשחק של העולם הזה, הם אינם מופיעים בדרך טבעית. לכן ביציאת מצרים היו נסים כל כך גלויים. לכן גם הכהן הגדול, למשל, בהיכנסו לקודש הקודשים, היה פושט את בגדיו המפוארים ולובש בגדים פשוטים. הפאר והמורכבות מסמלים את שיא ההצלחה של העולם הזה, אבל מעל זה בא הרובד של העולם העליון, של הפשטות והעומק. אם-כן, הפשטות של המצה לא מביאה אותנו לחשוב רק על העצמיות של עם ישראל כעם שעומד לבדו, אלא היא מביאה אותנו לחשוב גם על העולמות העליונים והפשוטים שעולמנו כפוף להם.

הרחבות

• מהי שלמות אמיתית?

וְזֶה עֲנִין פְּשִׁיטוֹת כְּאֲשֶׁר הוּא עוֹמֵד בְּעַצְמוֹ, וְדָבָר זֶה עִם שֶׁהוּא חֶסְרוֹן נֶחֱשֵׁב בְּעוֹלָם הָזֶה שֶׁהוּא עוֹלָם הַהֶרְכָּבָה, וּמַעֲלָתוֹ בְּהֶרְכָּבָה, מִכָּל מְקוֹם הַפְּשִׁיטוֹת מַעֲלָה הוּא מֵצֵד עוֹלָם הַפְּשׁוּט, וְאֵין בּוֹ הֶרְכָּבָה. המהר"ל עוסק כאן בקשר בין עולמנו המורכב ממצאיאיות נפרדות ומגוונות, לבין העולם האלוהי שהוא אחדותי. יסוד זה הנו מצד אחד יסוד היהדות כולה אך מצד שני הוא קשה להבנה.

ישנו עיקרון אמוני שהודגש מאוד אצל הבעל שם טוב וכל תלמידיו, והוא שהעולם - למרות הכמות העצומה של החלקים, הפרטים והנבראים שקיימים בו - לא רק נברא בידי הבורא, אלא ממש כלול בתוכו; כל המציאות אינה קיימת בלי האנרגיה האלוהית שמהווה אותה כל רגע, וכל מה שאנו רואים בעולם אינו אלא אלוהות ש'הסתתרה' בתוך העולם הנראה לעינינו. מבחינה מסוימת, הפירוד הריבוי שאנו רואים בעולם אינו אלא סוג של הסתרה של אחדות ה'.

יוצא מכך שאמנם במושגים של העולם הזה ככול שדבר מורכב מפרטים רבים יותר כך הוא משמעותי יותר, אך מבחינה רוחנית - ככול שדבר הוא אחדותי יותר ולא מורכב מפרטים רבים, כך הוא מבטא יותר את המציאות האמתית האלוהית שמסתרת מאחורי העולם, ואותו דבר רוחני הנו מקורי וקרוב יותר לאחדות שממנה נובע הכול.

דרך מקובלת בחסידות ובקבלה לקרב דבר זה אל השכל היא בהתבוננות על ענין ה'אני'. 'אני' אמנם אינו הרגשה, מחשבה או רצון ספציפיים, אולם כל הרגשות, המחשבות והרצונות נובעים ממנו. גם הדוגמה שמביא כאן המהר"ל מבגדי לבן מסבירה נקודה זאת, שכן הצבע הלבן הוא פשוט, אך באמת מבחינה פיזיקלית הוא כולל בתוכו את כל הצבעים (הקליטה של הצבע בעין היא תולדה של אורך הגל של האור הפוגע בעין, למשל הצבע האדום הוא הגל הכי ארוך והסגול הכי קצר, אולם צבע לבן אינו אלא אוסף של כל אורכי הגלים יחד).

המהר"ל המבואר 'קול חי'

וְעוֹד תִּדְעֵ אֵיךְ הַמִּצְוָה שֶׁהִיא לָחֵם עֵינִי שֶׁיֵּךְ אֶל הַגָּאֵלָה, וְזֶה כִּי הָעֵינִי שָׂאִין לוֹ דָּבָר, וְזֶה עֲנִין פְּשִׁיטוֹת כְּאֲשֶׁר הוּא עוֹמֵד בְּעַצְמוֹ, וְדָבָר זֶה עִם שֶׁהוּא חֶסְרוֹן נֶחֱשֵׁב בְּעוֹלָם הָזֶה שֶׁהוּא עוֹלָם הַהֶרְכָּבָה, וּמַעֲלָתוֹ בְּהֶרְכָּבָה, מִכָּל מְקוֹם הַפְּשִׁיטוֹת מַעֲלָה הוּא מֵצֵד עוֹלָם הַפְּשׁוּט, וְאֵין בּוֹ הֶרְכָּבָה. וּבְלִילָה הָזֶה הָיוּ צְרִיכִים אֶל הַגָּאֵלָה, וְלֹא הִיְתָה הַגָּאֵלָה מֵצֵד הָעוֹלָם הָזֶה, שֶׁהוּא עוֹלָם הַמְּרֻכָּב, רַק מֵצֵד עוֹלָם הָעֵלְיוֹן הַפְּשׁוּט. וּלְפִיכָךְ צָוָה לְאָכַל מִצָּה לָחֵם עֵינִי, שֶׁהוּא לָחֵם הַפְּשׁוּט, שֶׁהָיָה אֵין בּוֹ דָּבָר רַק עֵצֶם פְּשׁוּט. כִּי לְשׁוֹן מִצָּה בָּא עַל דָּבָר שֶׁהוּא פְּשׁוּט, כְּמוֹ שֶׁנִּקְרָא הָעוֹר שֶׁהוּא פְּשׁוּט² דְּלֹא מְלִיחַ וְלֹא קְמִיחַ וְלֹא עֲפִיץ (שבת עט, א), וְהוּא עוֹר פְּשׁוּט, בְּשֵׁם: מִצָּה. וּמִפְּנֵי שֶׁבְלִילָה הָזֶה הָיוּ נִגְאָלִים בְּמִדְרָגָה הָעֵלְיוֹנָה לְמַעֲלָה מִן עוֹלָם הַמְּרֻכָּב, צָוָה שֶׁיְהִי אֲכִילָתוֹ מִצָּה שֶׁהִיא פְּשׁוּטָה. דְּמִיּוֹן זֶה, כִּהְיָ גְדוֹל מִשְׁמֵשׁ בְּכָל יְמֵי הַשָּׁנָה בְּבִגְדֵי זָהָב, וּבִיּוֹם הַכַּפּוּרִים בְּבִגְדֵי לְבָן לְפָנֵי וּלְפָנִים, וְזֶהוּ בְּשִׁבִיל שֶׁהוּא קוֹנֵה מִדְרָגָה עֵלְיוֹנָה, שֶׁהָיָה הָיָה נִכְנָס לְפָנֵי וּלְפָנִים, יֵשׁ לוֹ לְסַלֵּק מִמִּדְרָגוֹת עוֹלָם הָזֶה, שֶׁמִּדְרָגָתוֹ אֵינוֹ פְּשׁוּט. וּלְכָךְ יֵשׁ לוֹ לְשִׁמֵּשׁ בְּכָל הַשָּׁנָה בְּבִגְדֵי זָהָב בַּחוּץ, אֲבָל כְּשֶׁנִּכְנָס לְפָנֵי וּלְפָנִים יֵשׁ לוֹ לְשִׁמֵּשׁ בְּבִגְדֵי לְבָן, לְפִי מַעֲלַת הַמִּדְרָגָה שֶׁנִּכְנָס לָשֵׁם, כִּי בְּגֵדֵי לְבָן הֵם פְּשׁוּטִים. וּלְכָךְ צָוָה בְּלִיל זֶה לְאָכַל מִצָּה שֶׁהוּא לָחֵם עֵינִי פְּשׁוּט מְכֹל, כִּי בְּלִיל זֶה נִגְאָלוּ בְּמִדְרָגָה עֵלְיוֹנָה, וְכָל מִדְרָגָה הָעֵלְיוֹנָה יֵשׁ בָּהּ פְּשִׁיטוֹת. וְזֶהוּ פְּרוּשׁ הַפְּתוּב (דברים טז, א): שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עֲלֵיו מִצוֹת לָחֵם עֵינִי כִּי בַחֲפֹזוֹ יֵצְאָת מִמִּצְרַיִם, כִּי מֵה שֶׁהָיָה יוֹצְאִים בַּחֲפֹזוֹן בְּלִי הַמְשָׁךְ זָמֵן, מוֹרָה שֶׁצָּאוּ בְּמִדְרָגָה וּבְמַעֲלָה עֵלְיוֹנָה, וְהַפֶּעַל שֶׁבָּא מִשֵּׁם נַעֲשָׂה בְּלִי זָמֵן, לֹא כְּמוֹ דְבָרִים הַטְּבָעִים שֶׁכָּל פְּעֻלָּתָם בְּהִמְשָׁךְ זָמֵן. אֲבָל כֵּאֵן הָיָה אֲגַלְתָּם שְׁלֵא בְּטָבַע, וּלְכָךְ הָיָה בַּחֲפֹזוֹן בְּלִי זָמֵן, וּלְכָךְ רָאִי שֶׁיֵּאָכְלוּ לָחֵם עֵינִי, הוּא לָחֵם הַפְּשׁוּט מִבְּלֵי הֶרְכָּבָה. וְדָבָר זֶה נִתְבָּאָר לְמַעֲלָה בְּאֵרִיכוֹת, עֵינִי שֵׁם. גַּם עֵינִי לְקַפֵּן אֲצֵל מִצָּה זוֹ, וְתִמְצָא עוֹד דְּבָרִים בְּרוּרִים בְּעֵינֵינוּ זֶה.

ודע עוד טעם, למה המצה הנקראת לחם עוני שייכת אל הגאולה. לענין אין רכוש כלל, וזה מורה על פשיטות מהחומר, כאשר הוא עומד ללא חיבור לדבר אחר. אמנם העוני נחשב לחסרון בעולם הזה, מפני שעולמנו עולם חומרי, עולם של הרכבה, והרכבה נחשבת בו למעלה, אבל בעולם הרוחני, הפשיטות שאין בה הרכבה נחשבת למעלה. בלילה בו נגאלו, כיון שלא היתה גאולתם מצד העולם הזה אלא מצד העולם העליון שהוא העולם הפשוט, לכן נצטוו לאכול לחם עוני, שהוא לחם פשוט, שכן אין בו אלא את עצמותו. הלשון מצה משמעותה דבר פשוט, ורואה לזה מכך שנקרא העור כשעדיין² לא נמלח ולא ניתן עליו קמח או עפצים, אלא הוא עור פשוט - מצה. מפני שבליילה זה באה גאולתם מן המעלה העליונה של העולם הרוחני, ציווה הקב"ה שתהא אכילתם במצה שהיא פשוטה. רעיון דומה אנו רואים כהן גדול המשמש בכל ימות השנה בבגדי זהב, ואילו ביום הכיפורים כשהוא נכנס לפני ולפנים משמש בבגדי לבן. הטעם לזה מפני שביום הכיפורים הכהן הגדול קונה מעלה עליונה, שהרי הוא נכנס לקדש הקדשים, לכן יש לו להסתלק מכל מדרגות העולם הזה ולהיות פשוט. לכן בכל השנה כשהוא עובד מחוץ לקדש הקדשים הוא משמש בבגדי זהב, וכאשר הוא נכנס לפני ולפנים הוא משמש בבגדי לבן, בהתאם למעלה שאלה הוא נכנס. לכן ציווה לאכול בלילה זה לחם עוני, שהוא לחם פשוט. וזה פירוש הכתוב: שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים. כי יציאתם בחפזו בלי שיהיו זמן מורה שיצאו במעלה עליונה, והופעל שבאה מהמעלה הרוחנית הגבוהה נעשה בלא שיהיו זמן, שלא כדברים הטבעיים שמתפתחים לאיטם בשיהיו זמן. כאן שגאולתם היתה שלא על פי הטבע אלא למעלה מהטבע, היתה בחפזו, לכן ראוי שיאכלו לחם עוני. דבר זה התבאר כבר בפרק לו עיין שם, ועיין גם לקמן בפרק ס ותמצא דברים נוספים.

הגאולה מצד העולם הרוחני לכן ציווה לאכול מצה שהיא דבר פשוט